

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014



Simon József

## Középkori és reneszánsz eszmetörténet

### Teremtéstan 1

#### 2.2 lecke – 20 perc

#### A keresztény teremtéstan alapvonalai és az emanáció

### 1. A keresztény teremtéstan 2 alaptézise

Teológiai autoritás:

Mózes 1,1: Kezdetben teremté Isten az eget és a földet.



Mózes első sorainak 1300 körül lejegyzett példánya, Lisszabon, Biblioteca Nacional de Portugal.

3-4. századra kialakul a világ teremtésére vonatkozó fogalmi háló.

2 fő tézis:

1. Isten a semmiből (ex nihilo) teremtette a világot
2. Isten semmitől sem befolyásolt abszolút szabad akarata által teremtette a világot.

A 2 tézis összefügg: a radikálisan elgondolt semmi kizár minden olyan mozzanatot, mely Isten akaratát/hatóképességét bármilyen módon is befolyásolhatta volna a teremtés aktusát illetően.

Tehát a teremtéstől függetlenül nem léteztek

- sem a keleti mitológiák kiinduló világállapotai,
- sem a görög filozófia arkhé-konceptióiban megfogalmazott eredeti állapotok (így platonikus ideák sem).

Ennek két nagyon fontos, évszázadokon át ható elméleti következménye:

1. Természetfilozófiai következmény:  
A világ invariáns struktúráját hordozó természettörvények is teremtettek (kontingensek).
2. Erkölcsefilozófiai következmény:  
Minden általánosan érvényesnek tekintett erkölcsi törvény vagy érték teremtett (kontingens).

## **2. Az emanáció-tan mint kihívás a keresztény teremtéstannal szemben**

A Kr. u. 3. századtól beszélünk a hellénizmuskori platonista irányzatán belül az ún. újplatonista gondolkodásról. Platón e kései, nem keresztény követői dolgozzák ki az *emanáció* (magyarul *kiáradás*) elméletét a világ keletkezésére vonatkozóan. Figyelem! Ahogy Platónnál, úgy az újplatonisták esetében is csak minősített értelemben beszélünk a világ keletkezéséről (vö. [2.1 lecke!](#)).

Az újplatonikusok által vallott emanáció egyik kedvelt metaforája a tejjel teli fazék. A csordultig telt fazék önmagában teljes és tökéletes entitás, nem szorul semmi másra. Ha ezt elkezdjük melegíteni, akkor a fazékból kiforr a tej. Ennek analógiájára az önmagában meghaladhatatlan tökéletességű legfőbb jóból is kiforr a világ. Így egyfelől a világ „keletkezése” az abszolútum nagyszerű, a kiáramlásra vonatkozó belső kényszeréből fakad; másfelől az így kiáradt világ legalacsonyabb szintjének létezői is valamiféleképpen isteni eredetűek.

Az emanáció elméletét az egyik legfontosabb újplatonista gondolkodó, **Proklosz (412-485)** egyik szöveghelyével szemléltetjük, mely indirekt bizonyítást vezet elő a világ örök időtől való fennállása mellett:



Proklosz:

A jó természeténél fogva képes magát másokkal közölni, és saját jóságában más dolgokat, amennyire lehetséges, részesíteni, és ez leginkább megfelel a legfőbb jónak, aki Isten. Azonban ha a világ nem volna örökkévaló, akkor Isten semmit sem tenne – hogy úgy mondjam – örök ideig, és jóságát nem közölné. Tehát vagy képes volt a világot örök időtől fogva teremteni, vagy nem. Ha nem volt képes, úgy véges erővel és határolt képességgel rendelkezik. Ha képes volt, vagy akarta vagy nem akarta. Ha képes volt és akarta, úgy meg is cselekedte; mi lett volna képes megakadályozni? Ha képes volt rá és nem akarta, úgy nem a legfőbb jó, és irigység hatotta át, amit istenkáromlás elgondolni, nemhogy azt állítani vagy helyesnek tartani.

Jól kivehető, hogy a világ fennállásának időbeli kezdetét érintő kérdés az isteni attribútumok problémájához vezet. A két szóban forgó attribútum isten **JÓSÁGA** és isten **MINDENHATÓSÁGA**. Proklosz amellet érvel, hogy Isten nem volt képes visszatartani saját jóságát még önnön akarata (mindenhatósága) által sem. Ha a jóság közlésére (emanációjára) vonatkozó végtelen képességét visszatartotta volna mindenható akarata, akkor Proklosz szerint az irigység antropomorf sajátosságával kellene Istent felruháznunk. Nem létezhet azonban irigy Isten.

Az újplatonikus emanáció-tan és a keresztény teremtéstan konfliktusa:

### Neoplatonista emanáció

Isten inkább **JÓ**, semmint MINDENHATÓ.

Isten jóság egyfajta nagyszerű kényszert ró Istenre, hogy kiárassza (emanálja) magából a világot.

Isten mindenhatósága/akarata nem teljesen korlátlan: nem képes megakadályozni az emanációt (metafizikailag elgondolhatatlan egy irigy Isten) – nincs időbeli kezdete az emanációnak.

A világ végtelen idő óta árad ki Istenből.

### Keresztény teremtéstan

Isten inkább **MINDENHATÓ**, semmint JÓ.

Isten egy pillanatban eldönti, hogy megteremti a világot annak törvényszerűségeivel együtt.

Nincs semmiféle metafizikai/természet-filozófiai szükségszerűség, ami hangolná Isten teremtő akaratát.

A világ a „kezdetben” időpontjában jön létre a semmiből, és azóta, azaz véges idő óta létezik.

## **Irodalom:**

Richard C. Dales: *Medieval Discussions of the Eternity of the World* (Brill's Studies in Intellectual History). Leiden, Brill, 1989. ISBN: 978-9004092150

Geréby György: *A világ örökkévalósága Aquinói Szent Tamásnál*, in: Aquinói Szent Tamás: *A világ örökkévalósága*, Budapest, Jószoveg, 1998, 47-111. ISBN: 963-9134-04-X

## **Kérdések:**

1. Mi a keresztény teremtéstan két alaptézise?
2. Hogyan függ össze a két alaptézis?
3. Mit állít a keresztény teremtéstan a természettörvények kontingens mivoltáról?
4. Melyik hellénizmuskori filozófiai irányzat felől éri kritika a keresztény teremtéstant?
5. Mely két isteni attribútum különböző beállításából fakad a hellénizmuskori irányzat és a keresztény felfogás konfliktusa a világ örök idő óta történő fennállására vonatkozóan.
6. Mi következik abból a világ időbeli fennállására vonatkozóan, ha Isten jósága felülírja mindenhatóságát?
7. Hogyan nevezzük e kozmogóniai felfogás fő elemét?